

المدينة، ۴۲۴ق؛ التعريف بما أنست الهجرة من معالم دار الهجرة: محمد المطري (م. ۷۴۱ق)، بيروت، المكتبة العلمية، ۱۴۰۲ق؛ الغدير: الاميني (م. ۱۳۹۲ق)، بيروت، دار الكتاب العربي، ۱۳۸۷ق؛ لسان العرب: ابن منظور (م. ۷۱۷ق)، قم، ادب الحوزه، ۱۴۰۵ق؛ المعالم الأثيره: محمد محمد حسن شراب، تهران، مشعر، ۱۳۸۳ش؛ موسوعة مكة المكرمة و المدينة المنورة: احمد زكي يماني، مكة، مؤسسة الفرقان، ۱۴۲۹ق؛ وفاء الوفاء: السمهودي (م. ۹۱۱ق)، به كوشش السامرائي، مكة، مؤسسة الفرقان، ۱۴۲۲ق.

سيد محمود ساماني

استوانه مُخَلَّقه: محل نهادن عود و

نزدیک‌ترین ستون به محراب پیامبر ﷺ در مسجدالنبی

مُخَلَّقه نزدیک‌ترین ستون به محراب نماز رسول خدا ﷺ است که از غرب به پشت محراب اتصال دارد^۱ و اکنون کمی جلوتر از محل اصلی آن قرار دارد^{۱۱} و بالای آن در دایره‌ای سبز با خط طلائی عبارت «اسطوانة المخلقة» نوشته شده است.^{۱۲} (تصویر شماره ۱۲)

مُخَلَّقه از خَلوق یا خَلَق به معنای بوی

مَحْرَس شناخته می‌شود^۱، با آب طلا نوشته‌اند: «هذه اسطوانة الحرّس».^۲ (تصویر شماره ۹)

این ستون از آن رو که امام علی (ع) نمازها و نافله‌های خود را کنار آن می‌خوانده^۳، به «مصلی علی بن ابی طالب» نیز نام آور است.^۴ بر پایه برخی نوشته‌ها، شهرت این ستون به مصلای علی بن ابی طالب به اندازه‌ای است که بر کسی از مردم مدینه پوشیده نیست.^۵ بر پایه گزارش سمهودی، حکمران مدینه نماز را نزد این ستون برپا می‌کرد، به گونه‌ای که ستون پشت سر او قرار می‌گرفت.^۶ به این ستون «مجلس قلاده» نیز گفته می‌شد؛ زیرا در این مکان برخی از بزرگان صحابه همچون گردن‌بند (قلاده) حلقه می‌زدند.^۷ سمهودی این سخن را نپذیرفته و مجلس قلاده را نامی دیگر برای استوانه وفود دانسته است.^۸ تبرک جستن به ستون محرس سفارش شده است.^۹

◀ منابع

اخبار المدینه: ابن زباله (م. ۱۹۹ق)، به کوشش صلاح عبدالعزیز، مرکز بحوث و دراسات

۱. التعريف بما أنست الهجرة، ص ۳۱.

۲. المعالم الاثيره، ص ۴۰.

۳. اخبار المدینه، ص ۱۰۰.

۴. المعالم الاثيره، ص ۴۰؛ وفاء الوفاء، ج ۲، ص ۱۸۵.

۵. وفاء الوفاء، ج ۲، ص ۱۸۵؛ المعالم الاثيره، ص ۴۱.

۶. وفاء الوفاء، ج ۲، ص ۱۸۵.

۷. المعالم الاثيره، ص ۴۳.

۸. وفاء الوفاء، ج ۲، ص ۱۸۵.

۹. الغدير، ج ۵، ص ۱۲۴.

۱۰. موسوعة مكة المكرمة، ج ۲، ص ۴۳۵.

۱۱. تاريخ و آثار اسلامي، ص ۱۹۱.

۱۲. تاريخ و آثار اسلامي، ص ۱۹۱؛ موسوعة مكة المكرمة، ج ۲،

ص ۴۳۵.

خوش، گونه‌ای عطر است که بخش عمده آن از زعفران است.^۱ این ستون از آن رو مَحَلَّه (عطر آگین) نام گرفت که برای معطر سازی فضای مسجد، آن را به خلوق می‌آغشتند یا بر آن عود می‌سوزاندند.^۲

گویند نخستین کسی که مسجد النبی را خوشبو کرد، همسر عثمان بن مظعون* از نخستین مسلمانان بود که چون همسرش در مسجد آب دهان افکند، آن را شست و خوشبو کرد.^۳ به گزارش جابر بن عبدالله انصاری، نخستین کسی که مسجد النبی را خوشبو کرد، عثمان بن عفان بود.^۴ در حکومت بنی امیه، عمر بن عبدالعزیز (حک: ۹۹-۱۰۱ق.) و در دوران عباسیان، خیزران* مادر هارون الرشید به سال ۱۷۰ق. بدین کار پرداخت.^۵ گویا از این هنگام، معطر ساختن فضای مسجد رواج یافت.

پیامبر خدا ﷺ پس از تغییر قبله در سال دوم، تا چندی روبه‌روی این ستون به نماز می‌ایستاد. سپس در محراب کنونی که به محراب پیامبر شناخته می‌شود، به گزاردن نماز پرداخت و آن ستون که از دیگر ستون‌ها به مصلای نزدیک‌تر بود، پشت سر قرار گرفت. به آن «عَلَم» یعنی

نشانه مصلای و قبله پیامبر ﷺ نیز می‌گفتند؛ زیرا در جای استوانه حَنَانه* نصب شده بود.^۶ برخی سیره‌نگاران این استوانه را همان ستون توبه می‌دانند.^۷ اما واقدی بر پایه نقلی، آن دو را ستون‌های جداگانه دانسته است.^۸ یکی از جاهای استجاب دعا، کنار ستون مخلقه است.^۹ بر پایه گزارشی، سلمة بن اکوع، صحابی و راوی حدیث پیامبر، می‌کوشید نمازش را نزد این ستون به جا آورد و چون سبب آن را از وی جویا شدند، این کار خود را به رفتار رسول خدا مستند دانست.^{۱۰} بر پایه روایتی، امام رضا (ع) هنگام رفتن به عمره نزد قبر پیامبر ﷺ آمد و نزدیک استوانه مخلقه شش یا هشت رکعت نماز گزارد.^{۱۱} تبرک جستن به این ستون مستحب شمرده شده است.^{۱۲}

در مسجد قبا* نیز ستونی به این نام وجود دارد.^{۱۳} بالای این ستون در مسجد قبا، چوب‌کاری شده و با نقش‌هایی تزیین یافته و

۶. وفاء الوفاء، ج ۲، ص ۱۷۴؛ المسجد النبوی، ص ۵۰.

۷. سبل الهدی، ج ۵، ص ۸؛ السيرة الحلییه، ج ۲، ص ۶۶۴.

۸. المغازی، ج ۲، ص ۵۰۷.

۹. سبل الهدی، ج ۳، ص ۲۲۲.

۱۰. مسند احمد، ج ۴، ص ۴۸؛ صحیح البخاری، ج ۱، ص ۱۲۷؛ وفاء

الوفاء، ج ۲، ص ۱۷۴.

۱۱. وسائل الشیعه، ج ۵، ص ۱۶۱؛ ج ۱۴، ص ۲۵۹؛ بحار الانوار،

ج ۸۰، ص ۳۱۴.

۱۲. الغدير، ج ۵، ص ۱۲۴.

۱۳. تاریخ المدینه، ج ۱، ص ۵۱؛ مدینه‌شناسی، ص ۱۳.

۱. لسان العرب، ج ۱۰، ص ۹۱، «خلق».

۲. تاریخ و آثار اسلامی، ص ۱۹۱.

۳. الدرة الثمینه، ص ۱۰۰.

۴. الدرة الثمینه، ص ۱۰۰؛ موسوعة مكة المكرمة، ج ۲، ص ۴۳۶.

۵. موسوعة مكة المكرمة، ج ۲، ص ۴۳۶؛ وفاء الوفاء، ج ۱، ص ۲۸۱.

استوانه مقام جبرئیل: ستونی کنار در

خانه حضرت فاطمه علیها السلام در مسجدالنبی،

مکان ورود جبرئیل

این ستون کنار در خانه حضرت فاطمه علیها السلام و در ردیف ستون‌های وفود و محرس قرار دارد^۲ و اکنون درون ضریح و در نهایت سمت شمالی حجره شریف جای گرفته و در دیدرس زائران نیست.^۳ این ستون از ستون‌های مشهور در روضه مطهره است.^۴ گویند این ستون تا هنگام توسعه مسجد به دست قایتبای (م. ۸۸۷ق.) بیرون ضریح و در دسترس زائران بوده است. از این رو، دانشوران به قرار دادنش در ضریح اعتراض نمودند؛ اما اعتراض آن‌ها نتیجه نداد.^۵ این ستون از آن رو به این عنوان شهرت یافت که جبرئیل علیه السلام از آن جا نزد پیامبر صلی الله علیه و آله فرود می‌آمده است.^۶

«مُرَبَّعة القبر» نام دیگر این ستون است. سبب این نام گذاری آن است که به گزارش ابن شهر آشوب، هنگامی که امیر مؤمنان علی بن ابی طالب علیه السلام به کمک سه تن از مهاجران، عباس و فرزندش فضل و اسامة بن زید،

با عنوان «المخلقه» در روایت‌های دیگر مشخص شده است.^۱

منابع

بحار الانوار: المجلسی (م. ۱۱۱۱ق.)، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ق؛ تاریخ و آثار اسلامی مکه مکرمه و مدینه منوره: اصغر قائدان، مشعر، ۱۳۷۲ش؛ تاریخ المدینة المنورة: ابن شنبه (م. ۲۶۲ق.)، قم، دار الفکر، ۱۳۶۸ش؛ الدرۃ الثمینة فی اخبار المدینة: محمد محمود النجار (م. ۴۳ق.)، به کوشش شکری، دار الارقم؛ سبل الهدی و الرشاد: محمد بن یوسف الصالحی (م. ۹۴۲ق.)، به کوشش عادل احمد و علی محمد، بیروت، دار الکتب العلمیة، ۱۴۱۴ق؛ السیرة الحلبیة: الحلبي (م. ۱۰۴۴ق.)، بیروت، دار المعرفه، ۱۴۰۰ق؛ صحیح البخاری: البخاری (م. ۲۵۶ق.)، بیروت، دار الفکر، ۱۴۰۱ق؛ الغدیر: الامینی (م. ۳۹۲ق.)، بیروت، دار الکتب العربی، ۱۳۹۷ق؛ لسان العرب: ابن منظور (م. ۷۱۱ق.)، قم، ادب الحوزه، ۱۴۰۵ق؛ مدینه شناسی: سید محمد باقر نجفی، ۱۳۶۴ش؛ المسجد النبوی عبر التاریخ: محمد السید الوکیل، دار المجتمع، ۱۴۰۹ق؛ مسند احمد: احمد حنبل (م. ۲۴۱ق.)، بیروت، دار صادر؛ المغازی: الواقدی (م. ۲۰۷ق.)، به کوشش مارسدن جونس، بیروت، اعلمی، ۱۴۰۹ق؛ موسوعة مكة المكرمة و المدينة المنورة: احمد زکی یمانی، مکه، مؤسسة الفرقان، ۱۴۲۹ق؛ وسائل الشیعة: الحر العاملی (م. ۱۱۰۴ق.)، قم، آل البيت علیهم السلام، ۱۴۱۴ق؛ وفاء الوفاء: السمهودی (م. ۹۱۱ق.)، مکه، مؤسسة الفرقان، ۱۴۲۲ق.

سید محمود سامانی

۱. مدینه شناسی، ص ۱۳-۱۴.

۲. وفاء الوفاء، ج ۲، ص ۱۸۶.

۳. تاریخ و آثار اسلامی، ص ۱۹۴.

۴. موسوعة مكة المكرمة، ج ۲، ص ۴۴۶.

۵. موسوعة مكة المكرمة، ج ۲، ص ۴۴۷؛ موسوعة مرآة الحرمين،

ج ۳، ص ۲۳۹.

۶. وفاء الوفاء، ج ۲، ص ۱۸۶؛ موسوعة مكة المكرمة، ج ۲، ص ۴۴۶.